

УДК 902+908](477.43)Гуцал

Олександр Завальнюк,
доктор історичних наук,
професор кафедри історії України
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

**АНАТОЛІЙ ФЕДОРОВИЧ ГУЦАЛ (1946-2021):
САМОВІДДАНЕ СЛУЖІННЯ НАУЦІ, ВИЩІЙ ШКОЛІ ТА УКРАЇНІ
(ДО БІОГРАФІЇ ВІДОМОГО ПОДІЛЬСЬКОГО АРХЕОЛОГА,
ВЧЕНОГО, КРАЄЗНАВЦЯ, ПАТРІОТА)**

На основі опублікованих і усних джерел досліджуються важливі складові життєвого і професійного шляху доцента кафедри архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Гуцала Анатолія Федоровича (1946–2021). Звернено увагу на його людські, товариські, науково-педагогічні якості, внесок в дослідження археологічної спадщини Поділля, участь у науково-організаційному житті, підтримку державотворчих процесів у сучасній Україні.

Ключові слова: Гуцал Анатолій Федорович, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, кафедра архівознавства, спеціальних історичних і правознавчих дисциплін, археологія, підготовка фахівців, незалежна Україна.

За безліччю щоденних як важливих професійних, родинних, особистих справ, так і суєтних дрібних занять, які сповна поглинають дозований бюджет життєвого часу, багато людей різних віку, занять, уподобань, особливо відповідальних за виконання постійних службових доручень і обов'язків, не встигають вчасно задуматися над проблемою стрімкоїплинності життя, а отже і укорочення свого майбутнього, потребою періодичного контролю за раціональним витрачанням власних духовних і фізичних ресурсів, щоб забезпечити надійне, безболісне проходження якомога довшого життєвого шляху. Відсутність проблем зі здоров'ям на пройдених дистанціях не раз продукують ілюзію, що так буде завжди. І лише збій життєвого ритму, несподівані тривожні сигнали з глибин організму, спричинені різними негараздами, заставляють звертатися до медичної установи за роз'ясненням і допомогою, в результаті чого відбувається поточний т. зв. «ремонт» людського організму, нерідко запізнлий. Прикладів, які підтверджують наведену сентенцію, в нашій країні загалом багато тисяч. Один із них пов'язаний з життям і діяльністю доцента кафедри архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Анатолія Федоровича Гуцала, який прожив усього 75 років, не реалізувавши до кінця свій потужний людський, професійний і науковий потенціал.

Його життєвий шлях обірвався у той час, коли його напрацьований досвід вченого-археолога, краєзнавця, громадського діяча, авторитет непересічної особистості, творця визнаного внеску в українську археологічну науку були на піку. Звісно ж, і незаперечні людські якості, якими він посилював усе найкраще у колективному житті кафедри, історичного факультету, університету, краєзнавчої спільноти міста і області, характеризують його як розважливу, солідну, інтелектуальну, морально витончену людину, з великим ресурсом найкращих рис сучасника, завжди готового вирішувати спільні справи, прийти на допомогу усім, хто того потребував.

Оглядаючись у своє студентське минуле, відтворюю його далекий образ, зафіксований восени 1969 р., коли Анатолій Федорович, випускник історичного факультету (денна форма) Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту (К-ПДПІ), влився в колектив своєї alma mater як старший лаборант новоствореної кафедри історії СРСР і УРСР. Про нього і його однокурсника В. І. Якубовського нам, першокурсникам, розповідав доцент, завідувач кафедри історії СРСР і УРСР І. С. Винокур у зв'язку з викладанням археології СРСР. Приваблюючи студентів до своєї дисципліни, він, зокрема, наводив приклад участі у XII всесоюзній студентській науковій конференції, що відбулася 1966 року в Ужгороді, наших студентів-археологів Анатолія Гуцала і Василя Якубовського. Йшлося й про його участь у міжнародному студентському форумі, який проходив навесні 1968 р. у Московському держуніверситеті (Гуцал, Могилов 2016, с.444). Цей факт згодом подасть

у своїй монографії В. С. Прокопчук. Він зарахував Анатолія Федоровича, як і кількох інших його колег, до науково-археологічної школи професора І. С. Винокура (Прокопчук 2005, с. 343, 344). Сам Анатолій Федорович, який в Інституті археології АН України працював під керівництвом двох відомих вчених – В. А. Льїнської та О. І. Тереножкіна, цьому не противився. Навпаки, з великою повагою ставився до метра подільської археології, з вдячністю згадував його талант і уроки, зокрема й перші, отримані ним та його однокурсниками 1965 р. під час розкопок поблизу с. Ружичанка Хмельницького району (Гуцал 2010а, с.37).

У нього була приємна зовнішність, пишна молодіжна шевелюра, чарівна усмішка. Пересіклись з ним у районному універмазі, де придбали однакові і недорогі демісезонні пальта румунського виробництва. Коли випадково зустрічались на факультеті, одягнені, ніби, в однострої, на відстані посміхнулись один одному, адже у такому вбранні більше не було нікого. Зустрітись з ним на археологічних розкопках не вийшло, оскільки моя археологічна практика відбулася влітку 1969 р., до приходу Анатолія Федоровича у найзагадковіший і найпривабливіший підрозділ факультету – кабінет археології, – який мав пряме відношення до проведення студентської археологічної практики, особливо опрацювання виявлених під час розкопок артефактів та їх наступної консервації. Але вже наступного року першокурсники, які поруч з нами мешкали у гуртожитку у Старому місті, у приватних бесідах в один голос прославляли людські і професійні якості Анатолія Федоровича Гуцала, з яким вони співпрацювали на своїх практиці. Так і запам'ятовся мені здібний, назавжди вірний археологічній науці та рідному факультету працівник, який мав в активі чималі попередні (студентські) здобутки – співпрацю з відомими в країні археологами, участь у міжнародній та всесоюзній студентських наукових конференціях,

Після закінчення істфаку у 1972 р., доля повела мене своїми шляхами. Утім, збираючись вступати до аспірантури, не раз бував на рідному факультеті, де знайомився з новинками історичної літератури, консультувався у професора Л. А. Коваленка і декана А. О. Копилова. З Анатолієм Федоровичем тоді зустрітись не пощастило. І лише закінчивши аспірантську підготовку, наприкінці вересня 1979 р., за направленням Міністерства освіти прибув на роботу до К-ПДПІ, де на мене чекала посада асистента кафедри історії СРСР та УРСР. Тоді і зустрілися як колеги (мій старший, добропорядний і чуйний товариш закінчив аспірантуру в Інституті археології Академії наук УРСР роком раніше і трудився на тій же кафедрі). Враховуючи лаборантський склад кафедри, а також працівників кабінету археології та археологічної лабораторії, які діяли при ній, наше молодіжне крило тоді нараховувало аж 4 особи, що давало змогу легко спілкуватися на позавиробничі теми. Сюди входив і А. Ф. Гуцал, добропорядний сім'янин, найдосвідченіший і найбільш авторитетний у групі. У нас склалися довірливі, товариські стосунки, які продовжувалися понад 40 років.

Восени 1980 р. отримав від кафедри, зокрема й від Анатолія Федоровича, теплі привітання у зв'язку із захистом кандидатської дисертації та одруженням. До старшого колеги ставився завжди з пошаною як до старшого товариша, науковця, порадника. Мені імпонувало те, що він у другій половині 1970-х рр. зумів зробити кілька публікацій (в співавторстві) у відомому московському виданні «Археологические открытия в СССР», а також у поважному київському журналі «Археологія» (що таке опублікуватися в центральному республіканському науковому виданні, я добре знав на власному досвіді через друк статті в «Українському історичному журналі»). На кафедрі ми щороку звітувалися як куратори академічних груп, з чого ставало відомо про форми виховної роботи, які Анатолій Федорович практикував у спілкуванні зі студентами, намагаючись у першу чергу забезпечити високі показники навчальної, науково-дослідної та суспільно-корисної діяльності.

Разом з В. П. Мегеєм та М. Б. Петровим, археолог щороку брав найактивнішу участь в експедиціях, які очолював відомий і шанований у наукових та громадсько-освітніх колах професор І. С. Винокур, наставник усіх археологів регіону. Підготовка і проведення польової археологічної практики зі студентами, які закінчили перший курс істфаку, завжди була непростною, включала вирішення кілька десятків різної складності завдань, вимагала великої відповідальності. У всіх випадках, коли за це брався Анатолій Федорович, результат був позитивний, попри велику трату на те особистого часу. Наукові результати експедиції команда археологів опрацьовувала надзвичайно сумлінно, творила ґрунтовні звіти, які надсилали до Інституту археології АН УРСР, займалася реконструкцією, зокрема керамічних фрагментів артефактів, які згодом відроджувалися у вражаючі об'єкти, виставлені в кабінеті археології.

За результатами археологічних сезонів, А. Ф. Гуцал, як й інші колеги-археологи, доповідав на подільських, вінницьких та інших історико-краєзнавчих конференціях, друкував їх основний зміст у підсумкових конференційних матеріалах. У їх основу лягли матеріали, отримані, зокрема, під час розкопок городища VIII–VI ст. до н. е. у Придністров'ї (с. Рудківці Новоушицького (нині

Кам'янець-Подільського) району), яке досліджувалося упродовж кількох сезонів (Баженов 1993, с. 188). А далі були інші об'єкти розкопок. Станом на 2016 р. 50 археологічних сезонів А. Ф. Гуцала та їх результати ґрунтовно представлено у аналітичній науковій статті В. А. Гуцала і О. Д. Могилова (2016).

1983 р. вчена рада вишу обрала Анатолія Федоровича на посаду старшого викладача кафедри історії СРСР і УРСР. Свій підвищений викладацький статус він відпрацював, що називається, сповна і надзвичайно сумлінно. Вже наступного року у колективі упорядників з різних регіонів опублікував цінний довідник з археології трьох областей – Хмельницької, Чернівецької і Закарпатської (Баженов 1993, с. 79; Завальнюк, Комарніцький 2012, с. 25), над яким трудилися більше десятиліття. Це видання і досі користується попитом серед вчених, дає змогу скласти уявлення про археологічні пам'ятки різних культур, дослідження яких розпочалося багато десятиліть тому. Його презентація у нашому виші пройшла вельми ефектно, додавши трьом нашим археологам – І. С. Винокуру, В. І. Якубовському і А. Ф. Гуцалу – відчуття особливої події, адже добре розуміли, що йдеться про настільну книгу початкуючих археологів і краєзнавців регіону, де не дослідженими залишалися ще десятки і десятки археологічних об'єктів. Звучали високі оцінки цієї праці на засіданні вчених рад факультету та інституту, пленарному засіданні звітної наукової конференції викладачів. А порадіти дійсно було від чого, адже згадувалися багато сотень кілометрів доріг, якими довелося добиратися до майже усіх 2000 відомих на той час пам'яток археології Хмельниччини, доповнити їх тими, які виявили під час розвідкових обстежень (Гуцал, Могилов 2016, с. 447).

Пізніше, коли Анатолій Федорович став доцентом, разом з І. Р. Михальчишиним та В. І. Якубовським видав довідник про археологічну спадщину Хмельниччини (кількість пам'яток тут збільшено до 2700) (Гуцал, Михальчишин, Якубовський 2011), який також отримав високу оцінку вчених і краєзнавців. Прикро, але тоді не міг порадіти за свого учня професор І. С. Винокур, який за 5 років до того пішов із життя.

Викладач взявся за керівництво дипломними роботами (до цього керував лише курсовими), які базувалися на матеріалах археологічної експедиції, яка щороку розширювала географію роботи в Хмельницькій і Чернівецькій областях. Для того, щоб бути методистом педпрактики студентів-істориків денної форми навчання, йому довелося примножити свій педагогічний стаж (після закінчення факультету один рік працював учителем у сільській школі на Вінниччині), даючи уроки з історії у школах Кам'янець-Подільського. Проводив роботу із налагодження зв'язків з випускниками, які працювали у школах Шепетівського району, читав лекції для учителів на курсах підвищення кваліфікації, що відбувалися у виші, та для громадськості, за дорученням міської організації всеукраїнського товариства «Знання» (Рибак, Гуцал, Гуцал 2008, с. 126, 149-150, 151).

На початку 1990-х рр. на базі кафедри історії СРСР і УРСР була утворено дві нових – історії України (завідувач доцент М. Б. Петров) та історії країн Східної Європи та археології (завідувач професор І. С. Винокур), згодом цю назву змінили (Копилов, Газін 2008, с. 27). А. Ф. Гуцал, продовжуючи викладати курс допоміжних (спеціальних) історичних дисциплін і займатися археологічними справами, увійшов до другої кафедри, яку очолив його науковий шеф. Як і абсолютна більшість його колег, відмовився від комуністичних стереотипів у історичному світогляді, перебував його відповідно до умов, які з 1991 р. поступово забезпечували вільний розвиток науки. Українській справі служив гідно, хоча ніколи не мирився з випадками несправедливості, порушень Конституції та законів України представниками державної еліти.

У 1996–1997 н. р. Анатолія Федоровича, зважаючи на його великий науково-педагогічний стаж, що нараховував 20 років, а також успіхи у науковій та навчальній роботі, було переведено на посаду доцента кафедри історії країн Східної Європи і археології. На цій посаді, виконуючи завдання кафедри, підготував і опублікував змістовний навчальний посібник «Давні міри, письмо і календар», взяв участь у роботі Малої Академії наук, залучаючи старшокласників до науково-дослідної роботи з археології (Хоптяр 2018, с. 230, 241, 281, 283). У 2006 р. вчений розширив названий посібник і видав його другим виданням, після чого у 2007 р. атестаційна колегія Міністерства освіти і науки України позитивно відгукнулася на рішення вченої ради Кам'янець-Подільського державного університету і присвоїла йому вчене звання доцента кафедри історії народів Росії і спеціальних історичних дисциплін (Гуцал, Могилов 2016, с. 445). Тим самим було дано високу оцінку майже 30-річній науково-педагогічній діяльності А. Ф. Гуцала, його серйозному внеску у розвиток археології Поділля. На останньому подарованому навчальному виданні «Давні календарі та письмо», яке з'явилося 2006 р., він залишив такі теплі рядки: «Дорогому Олександру Михайловичу з щирою вдячністю за всебічну підтримку і рідкісну людяність», що засвідчували про його ціннісні пріоритети.

Увійшов до складу місцевих осередків Товариства охорони пам'яток історії та архітектури, Товариства Нестора-літописця, Українського історичного товариства Михайла Грушевського, Національної спілки краєзнавців України, виконував покладені статутами обов'язки. Як один із найбільш досвідчених викладачів, був обраний членом вченої ради факультету. З гіркотою переносив втрату старших колег (М. Ф. Довгань, Л. А. Коваленко, П. Ф. Лаптін, М. Г. Кукуруджак, Ю. М. Тарасов, П. Ф. Щербина, А. С. Хоптяр, І. С. Винокур, А. О. Копилов, М. Б. Петров, І. Й. Козак, І. В. Рибак та ін.), серед яких були його учителі. Коли виникла ідея влаштувати у навчальному корпусі №2 меморіальну аудиторію, у якій мали бути розміщені портрети цих та інших осіб, тепло підтримував її, взяв участь у її відкритті напередодні 80-річчя заснування університету.

У поза аудиторній роботі організовував студентів на активну участь у факультетському житті, яке урізноманітнювалося в умовах незалежності України. Звертав увагу молоді на нові засади існування української держави. Не раз організовував дискусії про її значення для теперішнього і майбутнього нашого народу, а підсумовуючи їх, наголошував на справедливості здійснення українцями свого історичного права на організацію власного життя. Студентство цінував, оскільки добре розумів перспективу молодих людей в суспільстві, відмічав у них як позитивні, так і негативні риси, які часто мали діалектичну природу, і проявлялися у кожному поколінні по-своєму.

Знаючи здібності першокурсників, залучав їх до гурткової роботи, виконання наукових праць, участі у всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях. Як один із організаторів і модераторів подібних форумів, що відбувалися на базі історичного факультету, готував десятки доповідей, які гідно представляли alma mater. Загалом за активної ролі А. Ф. Гуцала було проведено 11 міжнародних студентських археологічних конференцій «Археологічні дослідження в Україні: здобутки і перспективи», збірники матеріалів яких виходили за його безпосередньої участі.

Мені, як відповідальному редакторові фахового наукового збірника «Освіта, наука і культура на Поділлі» (виходив у 1998–2018 рр.), доводилося звертатися до багатьох вчених, зокрема і Анатолія Федоровича, з пропозицією подати свої матеріали для друку. Його реакція завжди була позитивною, виваженою, термінів підготовки текстів не порушував. Востаннє з ним працювали у цій справі 2018 року, коли готувався завершальний, 25-й, том, присвячений 100-річчю заснування нашого університету. Разом зі своїм сином, кандидатом історичних наук Віталієм Анатолійовичем Гуцалом, було підготовлено і видруковано ґрунтовну, узагальнюючу статтю (майже 1,5 авт. аркуша) про археологічну експедицію та лабораторію археології, що діяли на базі історичного факультету і були його гордістю (Гуцал, Гуцал 2018). Крім того, вчений опублікував у цьому збірнику дві інформаційні статті: у 2008 р. (у співавторстві) – про результати Другої міжнародної студентської археологічної конференції (Рибак, Гуцал, Гуцал), а у 2010 р. – про підсумки конференції археологів на пошану професора І. С. Винокура (1930–2006) (Гуцал 2010b). Тим самим він посприяв поширенню у науковому середовищі свіжих матеріалів про діяльність археологів-початківців, а також добре відомого в країні і поза нею українського вченого, який зробив великий внесок у розвиток археологічної науки. Цінувати людину праці, творчу особистість, її досягнення завжди було притаманним інтелігентній культурі А. Ф. Гуцала.

Не випадково, редколегія збірника «Освіта, наука і культура» двічі (2008, 2016) відгукнулася на ювілейні дні народження вченого – 60- та 70-річчя – розлогими біографічними статтями. Абсолютно погоджуємося з думкою їх авторів про те, що Анатолій Федорович був скромним, виваженим у спілкуванні з колегами, студентами, випускниками факультету, простими людьми міста і околиць. До висловленої на його адресу похвал ставився досить стримано не прагнув поширення публічної інформації про себе. Коли дізнався, що таємно від нього готується стаття до його 70-ліття, спробував переконати відповідального редактора, який замовив той матеріал, що він не така значуща фігура аби про нього розповідати науковцям усю Україну. Попри те, був вдячний за увагу до себе і публікацію.

Добре розбирався у людях, давав їм справедливі оцінки, хоча ніколи не поспішав висловлюватися критично за резонансні дії того чи іншого колеги, когось із міських чи обласних діячів. Не шукав у них недоліків. Складалось хибне враження, що тоді він був не до кінця впевнений у співрозмовнику, хоча це було зовсім не так. Він просто не хотів образити людину гострим словом, бо це могло вплинути на його авторитет. Якось наприкінці 1980-х зайшов на кафедру і став вимушеним свідком жорсткої розмови одного викладача із завідувачем. Претензії старшої людини були зовсім необґрунтованими, наш керівник потягнувся до ліків. Крім мене, тоді був присутній Анатолій Федорович, який спостерігав за тим дійством з початку, і кінця не дочекався – раптово покинув приміщення. Мені ж довелося бути свідком фінальної сцени. Коли пізніше ми удвох з ним обговорювали цей прикрий випадок нашого колеги, то я почув таку сентенцію: мовляв, людина

старша, пройшла фронтовими дорогами Другої світової війни, то ж їй можна і вибачити, хоча претензія була, м'яко кажучи, нерозумною. Після цього я дізнався, що батько мого співрозмовника був фронтовиком-інвалідом. Тоді ж у мене склалося враження, що мій співрозмовник до людей взагалі ставиться шанобливо, навіть попри їхні не завжди виважені кроки. Хоча щодо окремих політиків початку 2000-х висловлювався різко. Нещодавно звільнений з роботи наш 60-річний колега заявив у інтернет-сайті, що найбільше шкодує за спілкуванням з А. Ф. Гуцалом, який його завжди розумів підтримував.

У моїй деканській і ректорській роботі доводилося не раз спілкуватися з Анатолієм Федоровичем тет-а-тет. Йшлося переважно про становище освіти, а також політичне життя країни, виживання педагогів і працівників вишів, зокрема, заходи Міністерства освіти і науки України щодо підтримки вищої школи, події Помаранчевої революції, діяльність четвертого президента України тощо. Свої судження викладав по-можливості лаконічно, змістовно, аналітично, вболіваючи при цьому за долю країни, освітян, погоджуючись/не погоджуючись з тими чи іншими кроками влади. Завершувалися подібні розмови завжди його запевненнями про неминучість торжества світла над темнотою, добра над злом, розумного над ірраціональним. Важливо, щоб ми дожили до цього – наголошував мій співбесідник.

Археолог А. Ф. Гуцал міг зробити ще багато корисного і як учений, і як викладач. Не випадково, ще на початку XXI ст. І. С. Винокур у статті про нього наголошував, що в його руках, «як дослідника-археолога, знаходяться величезні колекції матеріалів з розкопок і розвідок пам'яток раннього залізного віку у Середньому Подністров'ї, нагромаджені впродовж багатьох років польових досліджень. Оpubліковані з поки-що тільки окремі сюжети стосовно трактувань важливих археологічних комплексів VIII–V ст. до н. е Зведення воєдино синтезованих матеріалів археологічних досліджень – це реальна перспектива подальшої діяльності вченого. Побажаємо ж йому реалізації творчих задумів у здійсненні монографічних досліджень» (Винокур 2003, с.123). Утім, здійснити сповна цей заповіт учителя йому не судилося через смертельну хворобу, хоча творчий доробок вченого і без того солідний – з-під його пера вийшли понад 160 наукових і навчально-методичних праць, добре відомих археологам. Про це свідчать, зокрема, дані української пошукової бібліометричної системи Google Scholar. Станом на грудень 2021 р. у ній індексовано 46 оцифрованих праць А. Ф. Гуцала. З цієї кількості здійснено цитувань 235, h-індекс становить 9, 10-індекс – 8 балів (Google Scholar). Вважаю, що надалі ці показники будуть збільшуватися.

За час роботи в університеті Анатолій Федорович удостоювався різних нагород: низки почесних грамот ректорату і профкому, нагрудних знаків «Ветеран праці» і «За вагомий внесок у розвиток освіти і науки в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка». Міністерство освіти і науки України вшанувало працю вченого званням «Відмінник освіти України» та своєю Почесною грамотою. Президія Національної спілки краєзнавців України присвоїла йому звання «Почесний краєзнавець України» (Гуцал, Могилов 2016, с.446; Завальнюк, Комарницький 2012, с.147). Але найвищою нагородою для вченого стали його щаслива, дружна сім'я, високі досягнення учнів, зокрема й сина, свобода наукової діяльності, поліпшення умов для реалізації свого великого організаційного, наукового та педагогічного потенціалу, а ще – віднайдені археологічні артефакти і мирне небо над Україною.

Отож, А.Ф. Гуцал, як відомий вчений, дослідник-археолог, краєзнавець і громадський діяч, залишив по собі незабутній слід у пам'яті тих, з ким він працював і передавав свій унікальний досвід, кого навчав, готував до самостійної педагогічної, археологічної, архівної, музейної та іншої діяльності. Його наукові праці, присвячені різним темам, виконані на основі зрілої концепції, підтверджені віднайденими речовими матеріалами, надійно увійшли до загалу новітніх напрацювань про багате археологічне минуле Поділля. Як людина, громадянин і патріот, завжди обстоював високі людські цінності, сучасну українську державність, цивілізоване майбутнє України. Його життєвий і професійний шлях заслуговує поваги сучасників, гідної оцінки в історії університету, регіону, подільської археології.

ЛІТЕРАТУРА

- Баженов, Л. В. 1993. *Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX–XX ст.: Історіографія. Біобібліографія. Матеріали*. Кам'янець-Подільський.
- Винокур, І. С. 2003. Анатолій Федорович Гуцал. *Кам'янець-Подільський державний університет в особах*. Т.І. Кам'янець-Подільський: Оіюм, с. 110-124.

- Винокур, І. С., Петров, М. Б. 2008. Археологу А. Ф. Гуцалу – 60. *Освіта, наука і культура на Поділлі*. Т. 8. Кам'янець-Подільський: Оіюм, с. 408-413.
- Google Scholar. б. р. *Анатолій Гуцал А. Gucal, A. Gutsal, A. Hutsal* [online]. Режим доступу: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=R7MwprjoAAAA&hl=uk> [Дата звернення 1 серпня 2022].
- Гуцал, А. Ф. 2010а. Окремі сторінки співпраці (перша і остання зустрічі, докторська дисертація, автомобільні справи). В: Завальнюк, О. М. та ін. (уклад.) *Іон Винокур: подвижництво в освіті і науці: науково-документальне та бібліографічне видання*. Кам'янець-Подільський: Аксіома, с. 36-44.
- Гуцал, А. Ф. 2010б. Археологічна конференція на пошану І. С. Винокура. *Освіта, наука і культура на Поділлі*. Т.16. Кам'янець-Подільський: Оіюм, с. 498-506.
- Гуцал, А. Ф., Гуцал, В. А. 2018. Археологічна експедиція та лабораторія археології історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. *Освіта, наука і культура на Поділлі*. Т.25. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», с. 621-645.
- Гуцал, А. Ф., Михальчишин, І. Р., Якубовський, В. І. 2011. *Археологічна спадщина Хмельницької області: Довідник*. Чернігів: РВК «Деснянська правда».
- Гуцал, В. А., Могилев, О. Д. 2016. Анатолій Федорович Гуцал (до 70-річчя від дня народження та 50-річчя в археології). *Освіта, наука і культура на Поділлі*. Т.23. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2016, с. 443-460.
- Завальнюк, О. М., Комарніцький, О. Б. 2012. *Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (1918–2012 рр.): Історичний нарис*. Кам'янець-Подільський: Аксіома.
- Копилов, С. А., Газін, В. В. 2008. *Історичний факультет Кам'янець-Подільського національного університету. Історичний нарис*. Кам'янець-Подільський: Аксіома.
- Прокопчук, В. С. 2005. *Історичне краєзнавство Правобережної України 30-х років ХХ – початку ХХІ століття; від репресій, занепаду – до відродження, розквіту*. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА.
- Рибак, І. В., Гуцал, А. Ф., Гуцал, В. А. 2008. Друга міжнародна студентська конференція «Археологічні дослідження в Україні: здобутки і перспективи». *Освіта, наука і культура на Поділлі*. Т.12. Кам'янець-Подільський: Оіюм, с. 494-503.
- Хоптяр, Ю. А. 2018. *Кафедра архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін К-ПНУ імені Івана Огієнка: становлення, здобутки, перспективи (30-ті рр.. ХХ ст. – початок ХХІ ст.)*. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д. Г.

Oleksandr Zavalniuk,
Dr Hab, Professor,
History of Ukraine Department,
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University

**ANATOLII HUTSAL (1946–2021):
SELFLESS SERVICE TO SCIENCE, HIGHER EDUCATION AND UKRAINE
(TO THE BIOGRAPHY OF THE FAMOUS PODILLIA ARCHAEOLOGIST,
SCIENTIST, LOCAL HISTORIAN AND PATRIOT)**

Based on published and oral sources, some components of life and professional path of the famous Ukrainian archaeologist, archaeological expeditions organizer, Docent of the Department of Archival Studies, Special Historical and Legal Disciplines in Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University – Anatolii Hutsal (1946–2021) – are being studied. Attention is drawn to his human, family and social traits, which characterize him as a humanist, collectivist, a person, always ready to help. High-value scientific and pedagogical qualities of the scientist, his dedicated service to archeological science in Podillia region, participation in scientific and organizational life of archeological section of Faculty of History, civic maturity and support of state-building processes in modern Ukraine are shown.

Keywords: Anatolii Hutsal, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University, Department of Archival Studies, Special Historical and Legal Disciplines, archaeology, training of specialists, independent Ukraine.